

Витоки еколого-натуралістичної роботи уходять у сиву давнину. Зародження натуралістичних поглядів мають сходження з первісного ладу, коли закладалися основи знань про природу. У кожному суспільстві здійснювалася відповідна підготовка поколінь до участі в ритуальних діях замилювання природи, її збереження і відновлення.

На основі ретроспективного аналізу філософської, екологічної, історичної, психолого-педагогічної літератури, зокрема наукових праць В.В. Вербицького, В.І. Вернадського, В.М. Вороновича, В.С. Крисаченка, Г.П. Пустовіта, В.В. Червонецького тощо, нами було виділено періоди вітчизняного розвитку еколого-натуралістичної роботи, а саме:

**Період язичництва та міфології [6, с.81; 7, с.8]:**

- Діти брали участь у ритуальних церемоніях, знайомилися зі статуями богів таких, як Перун (бог грому і дощу), Дажбог (бог Сонця, світла і вогню), Велес (бог свійських тварин) та ін.
- Приділяли увагу спостереженням за комахами, квітами, щоб передбачити зміну погоди.
- Привчали дітей бережливо ставитися до природи (охороняти родові угіддя, гнізда птахів).

**Існування Київської Русі [3, с. 8; 8, с.50]:**

- Видавалися твори з повчаннями дітям з приводу бережного ставлення до оточуючого середовища ("Руська правда" Ярослава Мудрого, "Поученіє дітям" Володимира Мономаха).
- Розвиток культурно-освітніх центрів (парафіяльні школи, братства, натуралістичні студентські осередки, Києво-Могилянська академія), у яких набуття знань, умінь і навичок пов'язували із використанням природи. Впроваджувалися методики спостережень, експедицій, польових практик, експериментальних майданчиків, масових натуралістичних свят.
- Поява праць про необхідність освіти і виховання в лоні природи та бережного, побожного ставлення до неї (Інокентій Гізель (Кисіль), Іоанікій Галятовський) та викладання елементів позакласної роботи (екскурсії у природу, дослідництво в природі, масові релігійні свята, збереження навколишнього природного середовища тощо) ("Первое учение отрокам" Феофан Прокопович).

**Період Царської Росії [2, с. 25; 5, с. 104-148; 9, с. 14]:**

- Введення законів та указів із охорони природи.
- Включення до шкільних програм вивчення природознавства та предмету "Природна історія".
- Підготовка В.Ф. Зуєвим підручника "Накреслення природничої історії", присвяченого питанням екології рослин і тварин, а також позакласній та позашкільній роботі учнів.
- Відкриття на базі Кременчуцького ліцею ботанічного саду.
- Публікування у журналі "Учитель" методичних розробок програм екскурсій природничих гуртків, спостережень і дослідів та статей спрямованих на виховання інтересу до вивчення природи, розуміння важливості її збереження і захисту ("Прогулка с детьми на реку и в степь", "Общеобразовательные экскурсии в средней школе").
- Створення дитячих літніх колоній, садово-городніх шкіл де діти доглядати за тваринами, саджали дерева, працювали на городній ділянці та ін..
- Дія дитячих травневих спілок.

**Період Союзу Радянських Соціалістичних Республік [2, с. 15; 4, с. 5-6; 11, с. 7-12]:**

---

<sup>1</sup> Житомирський державний університет імені Івана Франка, вул.. Велика Бердичівська, 40, Житомир, 10008, Україна

- Шкільними навчальними програмами передбачалося спостереження за рослинами, робота на пришкільних ділянках, участь у компаніях, які проводилися дорослими (посівна, боротьба з бур'янами, збір врожаю).
- Впровадження постанов Всеукраїнського Центрального Комітету (ВЦК) щодо створення при сільських школах ділянок землі.
- Організація екскурсій до саду, на город, річку, млини, ферми з подальшою підготовкою рефератів та комплексних заліків.
- Організація екскурсійних біологічних станцій, педагогічних біостанцій, станцій юних натуралістів, еколого-натуралістичних центрів із дослідними ділянками, зоологічними відділами та різноманітними гуртками (юних городників, садівників, метеорологів, птахівників, кролівників).
- Видання науково-популярної літератури, методичних посібників з висвітленням питань позакласної природоохоронної роботи.
- Створення при станціях юннатів шкільних лісництв, учнівських виробничих бригад.
- Створення на базі педагогічних закладів студентських інспекцій із охорони природи, природоохоронних дружин, загонів, клубів, які сприяли формуванню в майбутніх учнів організаторських умінь і навичок, необхідних у подальшій роботі з молоддю.

#### **Становлення і розвиток Української держави [1, с. 17; 10, с. 31]:**

- Впровадження в навчальних процес ВНЗ курсу "Основи охорони навколишнього середовища".
- Поява організації Всеукраїнська екологічна Ліга (ВЕЛ) з метою формування екологічної свідомості, пропаганда знань про стан навколишнього природного середовища, підвищення рівня екологічної освіти та культури громадян. Виникнення осередків Всеукраїнської дитячої спілки "Екологічна варта".
- Проведення різноманітних акцій, тренінгів, облаштування екологічних стежок, шкільних лісництв із загонами "зелених та голубих патрулів", створення екологічних таборів, та ін..

#### **Література**

1. Антонова О.Є. Інноваційні підходи до екологічного виховання учнів // Проблеми формування екологічної свідомості особистості Зб.наук.праць. – Житомир: Житомирський держ.пед.ун-т, 2003. – С. 17
2. Вербицький В.В. Розвиток позашкільної еколого-натуралістичної освіти в Україні (1925-2000 рр.): Дис. ... д-ра пед.наук: 13.00.01. – К., 2004. – 508 с.
3. Вербицький В.В. Юннатівський рух в Україні. - К.: Деміур. – 2001. – 304 с.
4. Гельмонт А.М. Внеклассная и внешкольная работа с учащимися в условиях военного времени – М., Наркомпрос РСФСР, 1941. – 10 с.
5. Гуцал Л.В. Розвиток шкільної природничої освіти на правобережній Україні (друга половина ХІХ — початок ХХ століття). Дис... канд.пед.наук. 13.00.01. Кам'янець-Подільський. - 2001. - 240 с.
6. Дяченко Т.В. Народно-педагогічні уявлення східних слов'ян у галузі екологічного виховання: Навчальний посібник. – Кіровоград, Поліграфічно-видавничий центр ТОВ "Імекс", 2002. – 114 с.
7. Кравець В. Історія української школи і педагогіки. Курс лекцій - Тернопіль, 1994. – С. 8.
8. Кучерявий В.П. Екологія – Львів: Світ, 2001. – 359 с.
9. Митрофанов П.Н. Внешкольная натуралистическая работа по зоологии в условия больших городов. Дисс...канд.пед.наук. специальности методика естествознания. - Ленинград. – 1969. – 510 с
10. Танська В.В. Підготовка майбутнього вчителя біології до екологічної освіти старшокласників: Дис.... канд.пед.наук: 13.00.04. Житомир. 2006. – 278 с.
11. Шаповал Л.М. Підготовка студентів вищих педагогічних навчальних закладів України до природоохоронної роботи в школі (50-80-та рр. ХХ ст.): Автореф. дис.... канд. пед.наук.: 13.00.01. – Харків – 2000. – 17 с.